

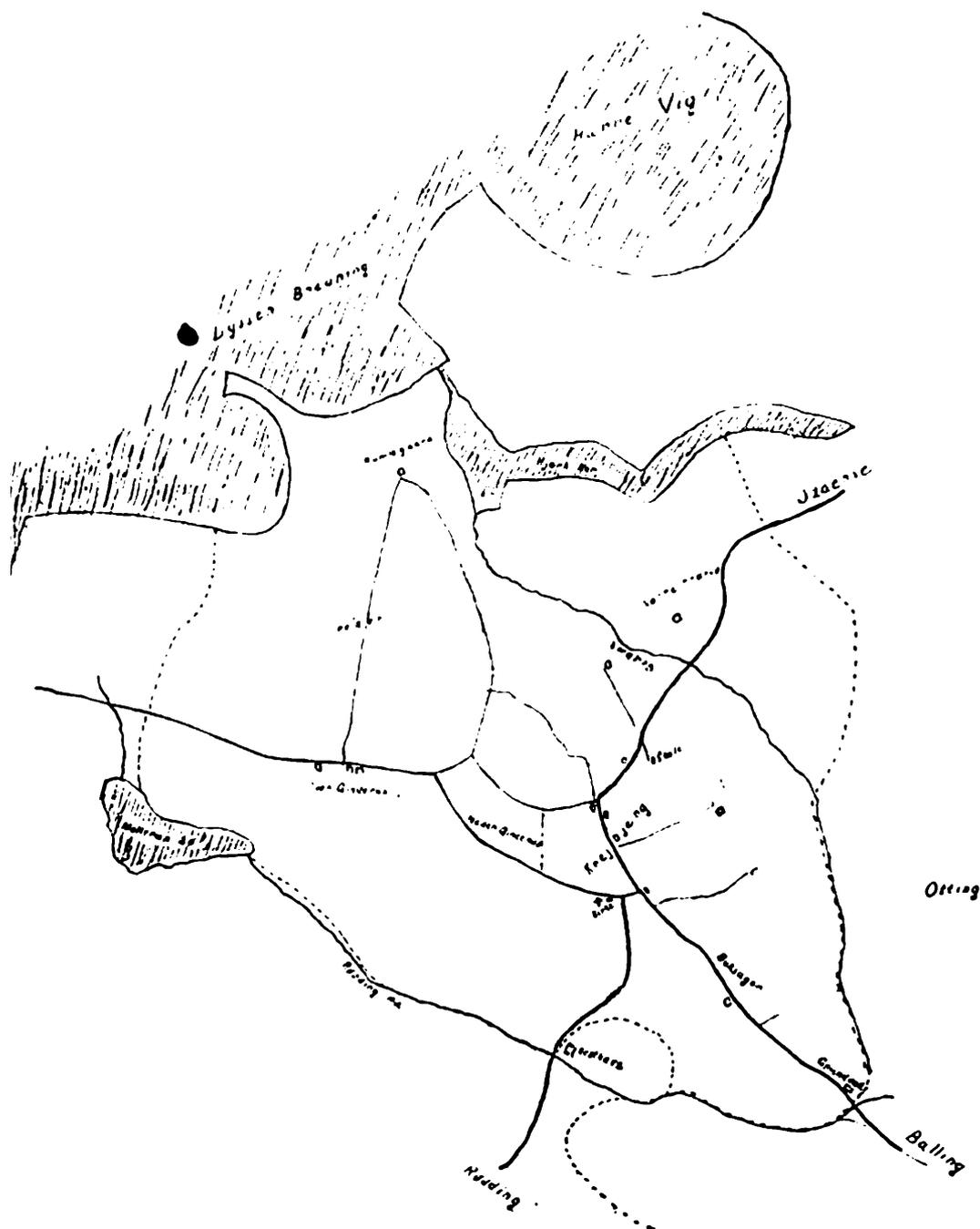
Krejbjerg.

Af Lærer Kristen Moustén.

Krejbjerg er et mellemstort Sogn, beliggende i det sydvestlige Salling. Sognet grænser mod Nord til „Hjerk Nor“ og „Lyssen Bredning“; mod Vest til Rødding Sogn; mod Syd til Balling Sogn; mod Øst til Otting og Oddense Sogne. Krejbjerg By med Brugsforening, Kirke, Skoler, Smedie, Mejeri, og dermed Tyngdepunktet i den nuværende Bebyggelse, er beliggende mod Syd i den højeste Del af Sognet. Vest og Nord herfor ligger Neder- og Over-Ginnerup samt Heden, mod Øst og Nord Nørre Andrup og mod Syd Buksager. I den følgende Beskrivelse af Oldtidsbebyggelsen har jeg kun taget Hensyn til Krejbjerg, Buksager, Neder- og Over-Ginderup samt Heden, dels fordi Nørre-Andrup ikke har saa mange Oldtidsminder bevaret, dels fordi Nørre-Andrup terrænmæssigt set hører nærmere til Oddense Sogn end til Krejbjerg Sogn.

Mod Syd og Vest skilles Krejbjerg-Buksager og Ginderup fra Balling og Rødding ved et bredt og lavt Engdrag, som gennemstrømmes af Rødding Aa. Sognegrænsen følger Aaen et Stykke, men bøjer saa mod Nord ved Mollerup Sø, saa en Del af Engdraget Nord for Aaen hører til Rødding Sogn.

Ogsaa mod Øst og Nordøst er der lave Enge, som gennemløbes af et Vandløb, Gedbæk. Gedbæk udmunder i Hjerk Nor. Her følger Engdraget og Aaen ikke Sognegrænsen hele Vejen, men bøjer mod Vest ind i Sognet, mens Sogneskillet fortsætter mod Øst og Nord til det

inderste af Hærk Nor. Nørre-Andrup kommer saaledes til at ligge Nord for Aaen og bliver skilt fra Krejbjerg ved Aaen og Engdraget og kommer derved, som ovenfor nævnt, terrænmæssigt set til at høre nøjere til Oddense Sogn end til Krejbjerg Sogn. Der kan derfor være Grund til at udskille det her, da Bebyggelsen i Oldtiden først og fremmest rettede sig efter Naturgrænserne.

Krejbjerg, Ginderup og Bukager ligger saaledes skilt fra det øvrige Land ved lave Enge. Ved Krejbjerg Grund-

vad, hvor Engene fra Nord—Øst og fra Syd—Vest løber sammen, er Overfladen kun ca. 30 Fod over Havoverfladen. Det maa ogsaa her bemærkes, at Skrænterne fra Engdraget og op mod det højere Land er ret stejle. Mange Steder har de Karakter af gammel Kyst, men derom senere. Landet inden for Engene er bakket og ret højt, det højeste Punkt ca. 130 Fod.

Jorden i Krejbjerg Sogn er sandmuldet. Den frugtbareste Del af Sognet er selve Krejbjerg, mens den omkringliggende Jord er daarligere. Ser man tilbage paa Bebyggelsen, som den har formet sig i de sidste Aarhundreder, vil man finde, at de ældste Gaarde ligger i Krejbjerg; der er Gaarde her, som nævnes i skriftlige Kilder omk. 1425. Omtrent fra samme Tid nævnes en Gaard i Neder-Ginderup. I Over-Ginderup ligger nu tre Gaarde, men Bebyggelsen her er meget yngre, rimeligvis fra de sidste 100—200 Aar. Ogsaa store Dele af Heden er nu opdyrket og beplantet; det er sket i de sidste 100 Aar. Med Hensyn til Heden maa dog bemærkes, at Humlegaard nævnes saa tidligt som 1664. Naar jeg her nævner denne nyere Bebyggelse, er det, fordi jeg mener, at jeg saa samtidigt har sagt noget om Jordens Frugtbarhed i de forskellige Dele af Sognet.

Naar man skal beskrive Bebyggelsen af et saa relativt lille Omraade, som et enkelt Sogn jo dog er, kan man selvfølgelig ikke helt rive det løs fra det omliggende Land og betragte det som en Enhed for sig selv. Materialet vil blive for ufuldstændigt til, at man virkelig kan drage Slutninger ud fra det. Mange af Aarsagerne til de forskellige Bebyggelser, det være sig geologiske eller klimatiske Aarsager eller andre Forhold, gælder ogsaa for langt større Omraader og forstaas først, naar de ses i den større Sammenhæng. Det bliver derfor nødvendigt at se videre ud, undertiden til Aarsagerne til hele Danmarks Bebyggelse.

Det første Spørgsmaal, der melder sig, er da: hvornaar kom de første Mennesker til Danmark?

Man har før ment, at der ikke har levet Mennesker her i Danmark før efter den sidste Istid. Et enkelt Fund af et Flintestykke, bearbejdet af Menneskehaand, kunde dog tyde paa, at der ogsaa har været Mennesker her i Mellemistiderne. I det store og hele kan man dog sige, at efter hvad vi nu ved, maa vi tænke os, at de første Mennesker kommet her til Landet kort Tid efter den sidste Istid. Paa en Tidstavle over Stenalderen kan det ses, at det første sikkert daterede Spor af Mennesker i Danmark falder i Tiden mellem 8—9000 Aar f. Kr. Fundet er gjort ved Nørre-Lyngby ved Løkken, og Perioden har derfor faaet Navnet „Lyngbykulturen“. Fundet omfatter kun en enkelt Pilespids, men da den laa i uforstyrrede Lag (yngre Dryas), kunde den sikkert tidsfæstes. Klimaet var da arktisk, og man maa tænke sig, at det er omstrefjende Renjægere, som har tabt Pilespidsen. Om nogen egentlig Bebyggelse er der altsaa ikke Tale. Man har fundet andre Pilespidser og ogsaa Rentakøkser, som maa henregnes til den samme Tid, uden at man dog bestemt har kunnet tidsfæste dem. Har Mennesker følt sig fristet til at jage her i det arktiske Klima paa denne Tid, saa har de sikkert ogsaa været her i Tiden før — i Allerødtiden — da Klimaet var meget mildere (Sommer-temperaturen omk. 14° C.).

Efter den arktiske Periode efter Allerødtiden bliver Klimaet igen mildere, men der sker ogsaa andre Forandringer. Siden Isens Afsmeltning havde Landet været underkastet forskellige Niveauforandringer, og i Tiden, her omtales (mellem Aar 8—9000 f. Kr.), smelter Isbarrieren over Mellemsverrig væk, og Østersøen faar Afløb gennem Mellemsverrig. Herved sænkes Vandspejlet i Østersøen saa stærkt, at store Dele af Havbunden bliver tørlagt; hvor store Dele kan ikke siges med Bestemthed,

men visse Ting tyder paa, at Østersøens Vestkyst gik Øst om Bornholm, og at de danske Øer altsaa var landfaste med Nordtyskland. Det er Ancylustiden eller Fastlandstiden.

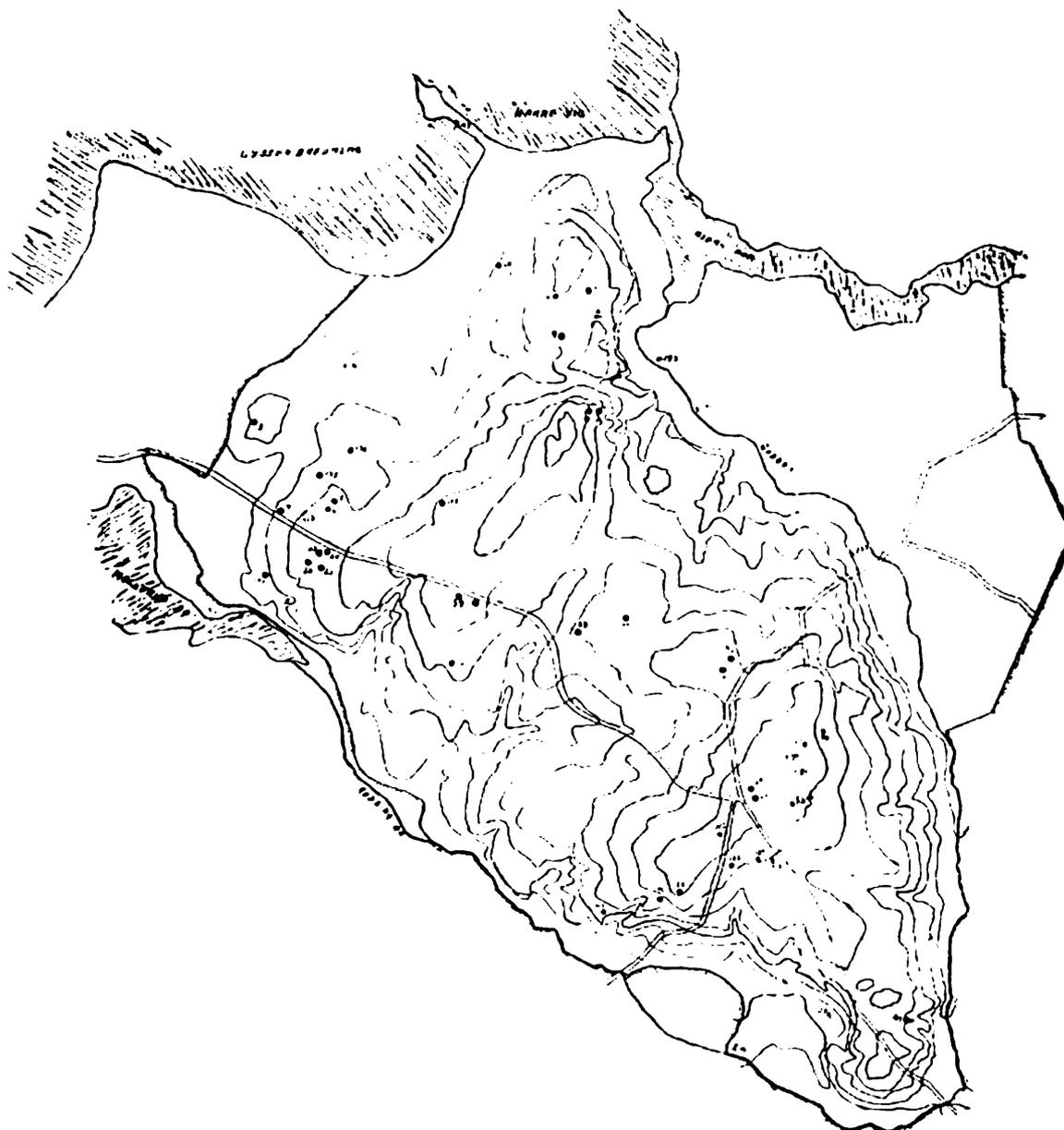
Fastlandstiden begynder omkring Aar 8000 f. Kr., og efterhaanden bliver Klimaet ikke blot mildere, men ogsaa mere tørt. Der er igen Betingelser for Skoven, som havde været paa Vej til Danmark i Allerødtiden, men var blevet standset igen af Klimaforværringen. Lyngen derimod havde rimeligvis ikke rigtig faaet Fodfæste.

Paa den Tid, da Birken endnu var vigtigste Skovtræ, skønt haardt trængt af Fyrren, slog en lille Flok Mennesker sig ned ved en Sø i Jylland. Søen laa paa Grænsen mellem Moræneler og Smeltevandssand, rimeligvis paa Grænsen mellem den tætte Skov paa den gode Jord og den mere aabne Skov paa den daarligere Jord. Her dannedes saa Danmarks hidtil ældste Boplads — Bopladsen ved Klosterlund.

Efter Fastlandstidens Maksimum kommer igen en Sænkning, og i denne anden Fastlandsperiode dannes efterhaanden Bælterne, og Øerne skilles fra Tyskland. Fra denne Fastlandstidens andet Afsnit findes en Del Bopladser i Danmark, f. Eks.: de to Mullerupbopladser og Holmegaard paa Sydsjælland. Denne Kultur hedder nu internationalt Maglemosekulturen efter Mosen ved Mullerup, som ogsaa kaldes Maglemose.

Omtrent samtidig med Maglemosekulturen paa Sjælland har vi Gudenaakulturen i Jylland, som tydeligt skiller sig ud fra Maglemosekulturen, saa der er Tale om to forskellige Kulturer. Gudenaakulturen stammer rimeligvis ned fra Klosterlundkulturen og er dennes Fortsættelse, mens Maglemosekulturen muligvis skyldes en Indvandring.

I den næste Periode (fra ca. Aar 5000 til ca. Aar 3000 f. Kr.), stiger Havet, og samtidig skifter Klimaet fra

Fastlandsklima til mildt, fugtigt Océanklima. Det er den klimatiske Periode, som kaldes for „Atlantisk Tid“. Perioden kaldes ofte Litorinatiden efter en Musling, „*litorina litoria*“, som findes i Havaflejringsen, der er afsat i denne Periode. Man har før ment, at denne Havstigning havde været en jævn fortsat Stigning. Nu er man klar over, at det, man før betragtede som een Stigning, omfatter 4 Stigninger med mellemliggende Pauser, og saaledes at den sidste Stigning var den højeste. Man har saaledes i Øresund ud for Amagers Kyst kunnet paavise flere undersøiske Bopladsere svarende til alle 4 Stigninger.

Hvad nu med Menneskene i denne Tid? I Jylland fortsætter Gudenaakulturen og naar sin Blomstring i denne Tid, dog med tydelig Islæt af noget nyt. I Østdanmark fortsætter rimeligvis ogsaa Maglemosekulturen, men ikke saa tydeligt, og i hvert Tilfælde de fleste Steder meget blandet med noget nyt. Det nye, der er kommet til begge Steder, er den saakaldte Ertebøllekultur eller Køkkenmøddingkultur. De førnævnte undersøiske Boplads ved Amager stammer muligvis fra denne Kultur.

Vi har altsaa her i Danmark ved Begyndelsen af den yngre Stenalder tilsyneladende 3 af hverandre uafhængige Kulturer; en jysk: Gudenaakulturen; en østdansk: Maglemosekulturen, og som Nr. 3 Ertebøllekulturen over hele Danmark.

Naar jeg har taget hele den ældre Stenalder saa grundigt med uden een eneste Gang at nævne Krejbjergs Navn, saa skyldes det, at alt det her beskrevne er Forudsætningen for det, der følger. Det er, som om alt nu er lagt til rette for det Drama, som den yngre Stenalder er, og uden at kende det første forstaar man ikke det sidste.

De første Spor af Mennesker i Krejbjerg stammer fra den ældre Stenalder; i hvert Tilfælde de første, som kan nogenlunde tidsfæstes. I Hjerl Nor er fundet en Boplads, som slutter sig til Ertebøllekulturen. Da Bopladsen ligger ude i Vandet, kan den ikke undersøges ordentligt; men de opfiskede Flintesager viser dog, at den hører til denne Kultur. Da Landet her er hævet siden Litorinasænknings Maksimum, og Bopladsen stadig ligger under Havoverfladen, maa det vel sige, at den maa være anlagt før Litorinasænknings Maksimum (ca. 4000 A. f. Kr. eller maaske lidt senere).

Da den eneste mulige Maade, hvorpaa man nøjagtigt kan tidsfæste disse Fund fra Ertebølletiden, er gennem en geologisk Datering, skal jeg her saa kort som muligt gøre Rede for de Forudsætninger paa Egnen her, som

skyldes Litorinasænkningen og den efterfølgende Hævning.

Statsgeolog A. Jessen har undersøgt disse Forhold for hele Nordjyllands Vedkommende og gør Rede for Resultatet af sine Undersøgelser i „Danmarks geologiske Undersøgelser“, 2. R., Nr. 35. Hr. A. Jessen bygger sine Undersøgelser af Egnen her paa Maalinger af gamle Strandvolde, som han mener stammer fra Litorinasænkningens Maksimum. Disse Strandvolde ligger nu 4 m over Havet, og Aksel Jessen mener herudfra at kunne fastslaa, at Landet her siden Litorinasænkningens Maksimum er hævet fra 2,5 til 3 m, altsaa højest 9 Fod. Tænker vi os Tørvelaget paa Engene fjernet (de er dannet efter denne Tid — men derom senere) og lader Vandet stige de 9 Fod, vil Fjorden gaa ind over de nuværende Enge langs Gedbæk til omtrent der, hvor Sogneskellet mellem Krejbjerg, Oddense og Otting støder sammen. Langs Rødding Aa vil Fjorden naa omtrent ind til Hesthave. Krejbjerg var altsaa paa dette Tidspunkt en Halvø. At Fjorden i hvert Tilfælde langs Gedbæk har gaaet omtrent saa langt, viser Stenalderkortets Fund Nr. 133. Her lidt Nord for Broen over Gedbæk er ca. 3 Fod under Overfladen fundet en uddød Østersbanke. Den nuværende Overflade ligger ca. 5 Fod over Havoverfladen. Lader vi nu Fjordens Vand stige de 9 Fod og fjerner de 3 Fod Tørvejord, vil der staa 6—7 Fod Vand over Østersbanken, hvilket vel skulde være tilstrækkeligt til, at Østersen har kunnet leve her. At Østersbanken er fra den her nævnte Periode, viser Skaller af „*litorina litoria*“, som ligger mellem Østersskallerne.

I min Omtale af Engene og Skrænterne omkring Krejbjerg bemærkede jeg, at Skrænterne flere Steder saa ud som gamle Kystskrænter. Krejbjerg skulde saaledes i Litorinatiden ikke blot have været en Halvø, men en Ø. Det maa dog her bemærkes, at gamle Kyst-

skrænter og Skrænten ved Tunneldale ligner hinanden saa meget, at et uøvet Øje let kan tage Fejl. Noget andet er, at M. Reffsgaard mener at have fundet Skaller af „*Litorina litoria*“ i Engene hele Vejen rundt om Krejbjerg. Er det rigtigt, maa Krejbjerg jo have været en Ø i Litorinatiden. Jeg har imidlertid ikke haft Lejlighed til paa nuværende Tidspunkt at foretage de Undersøgelser paa Stedet, som en nærmere Konstatation af dette vil kræve, men jeg haaber senere at faa Lejlighed dertil. A. Jessens Undersøgelser og Undersøgelserne af Bopladsen i Hjerk Nor vil sikkert ogsaa kunne supplere hinanden, naar de bliver sammenholdt, men heller ikke her har jeg kunnet foretage de nødvendige Maalinger og Undersøgelser paa Stedet.

Af andre Fund fra ældre Stenalder skal nævnes Nr. 169, 181 og 199 paa Stenalderkortet. Det er smaa Bopladser eller Affaldsdynger med Fund af Flinteredskaber, som fører dem tilbage til Ertebøllekulturen, men ellers ikke kan tidfæste dem nøjere. De maa dog sikkert regnes for yngre end Bopladsen i Hjerk Nor. Endvidere kan nævnes Nr. 165. Bopladsen her er dog saa ødelagt af mange Aars Dyrkning, at intet sikkert kan siges. Alle disse Bopladser slutter sig til Ertebøllekulturen. Af Gudenaakulturen og Maglemosekulturen findes i Krejbjerg intet Spor. Dette er ogsaa meget forstaaeligt, da disse to Kulturer næsten udelukkende har afsat Indlandsbebyggelsen ved Søer, og dertil passer Lokaliteterne her ikke. Ertebøllekulturen er derimod en udpræget Kystkultur, netop passende til Egnen her.

Dermed er saa den ældre Stenalder forbi, og den yngre Stenalder begynder (ca. Aar 3000 f. Kr.). Dog ikke saaledes at forstaa, at forannævnte tre Kulturer nu forsvinder; Ertebøllekulturen og Gudenaakulturen fortsætter i hvert Fald ned i den yngre Stenalder. Naar alligevel Skellet mellem ældre og yngre Stenalder sættes

her, skyldes det, at der kommer noget mere og noget afgørende nyt til.

Det første Sted, man blev opmærksom paa dette nye, var i en Stenaldergrav ved Randers. Man fandt der et Lerkar af en Form, man ikke før havde set, og med saakaldt Snoreornamentik, det havde man heller ikke set før. Senere Fund andetsteds i Danmark, som kan dateres til samme Tid, har givet yderligere Oplysninger, saa man nu er klar over, at dette nye skyldes Indvandring af et nyt Folk i Danmark. Ikke en pludselig Storinvasion, men en ganske langsom Indsivning af et nyt Folkeelement. At der ikke kan være Tale om en Kulturpaavirkning, viser Forandringerne og Udviklingen.

Det første Fund var som ovenfor sagt et Lerkar fra Randerseggen, hvorpaa der i Leret fandtes Indtryk eller Mærker af Snore. Lerkaret var rundbundet og altsaa ikke rigtig beregnet til at staa paa Jorden, snarere til at bæres. Paa samme fundne Kar er det tydeligt, at Mærkerne netop er fremkommet ved, at Karret er blevet baaret i et Snorenet, og paa større Kar har man fundet Øskner anbragt ved Karrets Bund til Støtte for dette Snorenet. Det maa have været et Vandrefolk, som har benyttet disse Kar, og da Vandrefolket bosætter sig, forandrer Karrene Form. De bliver fladbundede, saa de kan staa; Snoremærkerne indridses med en Pind (et godt Eks. paa, hvordan Ornamentik kan opstaa), og Øsknerne ved Bunden, som nu var i Vejen, rykker op mellem Hals og Skulder og bliver til Pynt. Ogsaa Flinteøkserne forandrer sig; de bliver større, bliver firesidede og slebne, alt sammen Forandringer, der gjorde dem stærkere og skarpere, med andre Ord, gjorde dem egnede til Træfældning, noget den ældre Stenalderes Økser slet ikke kunde bruges til. Det er Forvandlingen fra Vaabenøkse til Arbejdsøkse. Naar saa endvidere kan tilføjes, at man i disse Lerkar finder de første Aftryk af Korn, ja, saa er der vist ingen

Tvivl om, at vi her staar over for Danmarks første Agerbrugere.

Paa Stenalderkortet vil det ses, at Bebyggelsen i Stenalderen væsentligt har samlet sig i tre Omraader, dog med spredt Bebyggelse ind imellem. Den største samlede Bebyggelse ligger i den højeste og bedste Del af Sognet, hvor nu Krejbjerg By ligger. Det andet Omraade er i Ginderup, paa Heden ved Mollerup Sø; Heden er nu beplantet. Mens Højene i Krejbjerg for det meste ligger over 105 Fods Kurven, ligger Gruppen i Ginderup lavere, mellem 30 og 60 Fods Kurverne, og altsaa paa daarligere Jord. Den tredie Gruppe ligger mod Nord i Sognet omkring Humlegaard. Gruppen her ligger paa Hede og daarlig Jord og er mere spredt end de to andre.

Tager man kun Hensyn til yngre Stenalder og sammenligner Fundene fra de tre Grupper med hinanden, bliver det Billede, man faar, omtrent det samme for alle tre Grupper. Tager man derimod hele Stenalderen, er der straks den Forskel, at i de to, Gruppen ved Humlegaard og Gruppen i Ginderup, er der ældre Stenalderbebyggelse altsaa Ertebøllekultur, mens denne Kultur mangler i den tredie Gruppe, Gruppen i Krejbjerg. Det er jo meget naturligt, da de to første Grupper ligger ved Vandet, mens den tredie Gruppe ligger inde i Landet, og Ertebøllebebyggelsen jo var en udpræget Kystbebyggelse. Det, der sker i Krejbjerg ved Begyndelsen eller lidt ind i yngre Stenalder, er altsaa, at Agerbrugerne kommer og bosætter sig ved de gamle Boplads og desuden opretter en ny Bokreds inde i Landet. Dette tyder paa, hvad man ogsaa mener at kunne se andet Steds i Landet, at denne Tilflytning har været en fredelig Indvandring. Da de allerede boende Folk levede udelukkende af Jagt og Fiskeri, og de nye, delvis i det mindste, levede af Agerbrug, var der vel heller ikke saa megen Mening i, at de

skulde slaas om Pladsen, de kunde tværtimod lære af hinanden.

Kan man da være sikker paa, at det er nye Folk, der kommer her til Egnen; kunde det ikke lige saa godt være Ertebøllefolkene, der videreudviklede deres Kultur? Det eneste helt sikre Svar kan kun gives efter en Undersøgelse af Redskabs- og Vaabenfund, og de har ikke været tilgængelige for mig, men andre Ting tyder paa, at det er de nye Folk, som kommer. For det første den nye Bokreds i Krejbjerg. Det maa være Agerbrugere, som bor her, og man har intet Eksempel paa, at Ertebøllefolket har udviklet sig til Agerbrugere. En anden Ting er de nye Gravformer. Om Ertebøllefolkenes Gravskik ved man ikke meget. Man har fundet enkelte Skeletter i Affaldsdyngerne, det er alt. I Agerbrugstiden kommer som sagt en ny Gravskik. Dog vist ikke saaledes at forstaa, at Agerbrugerne bringer den med sig; man kan nemlig først paavise den, efter at Agerbrugerne havde været her et Stykke Tid; snarere er det saadan, at den nye Dødeomsorg skyldes nye religiøse Forestillinger, og at disse nye Forestillinger kommer som en Kulturspredning uden Indvandring. Det er dog først og fremmest de nye Agerbrugere, som tager Skikken op.

Af de ældre Agerbrugeres simple Jordgrave kendes ingen Fund fra Krejbjerg, det nærmeste Fund ligger tæt Syd for Skive. Disse Jordgrave er dog saa vanskelige at erkende, at det, at ingen er funden, ikke behøver at betyde, at de ikke er der eller har været der. Den første Paavirkning af den ny Kultur er Dyssen. Heller ikke den kendes fra Krejbjerg. Dyssen havde det imidlertid lige modsat Jordgraven, den var alt for let at erkende. De store Sten, i det mindste den store Dæksten, laa helt fremme i Dagen, og store Sten var der f. Eks. i Middelalderen god Brug for til Kirkebygning. Maaske sidder de store Dyssersten fra Krejbjerg nu i Krejbjerg Kirke.

Dyssens Udebliven i Krejbjerg behøver altsaa ikke absolut at betyde, at den ikke har været der; men man kan paa den anden Side heller ikke benægte Muligheden af, at Agerbrugerne kan være kommet saa sent til Krejbjerg, at Dyssen var et overstaaet Stadium. Det næste Udviklingstrin, ældre Jættestue, er der nemlig. Denne sidste Tydning vil betyde, at Agerbrugerne skulde være kommet til Krejbjerg saa sent som 7—800 Aar efter, at de havde naaet Danmark eller omkring Aar 2300 f. Kr.

I Bokredsen ved Humlegaard findes ingen Jættestuer, men en Hellekiste fra Overgangstiden efter Jættestuetiden. I Bokredsen i Krejbjerg findes en Jættestue og en Hellekiste, og i Ginderup findes flere Jættestuer, hvoraf en er velbevaret og nu staar aaben.

Det, at de fleste Jættestuer findes i Ginderup-Bokredsen, kunde tyde paa, at Tyngdepunktet i Bebyggelsen i denne Periode har ligget i Ginderup. Dette vil da ogsaa passe godt sammen med, hvad man har iagttaget andre Steder, nemlig at de første Agerbrugere fortrinsvis valgte den daarlige Jord, dels fordi Skoven her var lettest at rydde, og dels fordi de med deres primitive Agerbrugsredskaber bedst kunde bearbejde den sandede Jord.

Den nye Gravskik kan som ovenfor nævnt ikke betragtes som noget fuldgyldigt Bevis for, at Agerbrugerne har bosat sig her, men Bebyggelsens Flytning bort fra Kysten og Bokredsen i Krejbjerg er vel ogsaa her Bevis nok. Som yderligere Bevis kan bruges Fund Nr. 117, et Votivfund af flere delvis slebne Flintøkser. Fundet maa betragtes som et Tegn paa Agerbrugernes Øksekultur. (Arbejdsøkse, ikke Stridsøkse).

Alle de øvrige Fund fra Stenalderen fortæller om den Katastrofe, som nu indtræffer for disse fredelige Krejbjergboer og for øvrigt for hele Jyllands Befolkning (først senere kom Turen til Øerne), nemlig en ny Indvandring. Mens den førømtalte Indvandring, eller rettere

Indsivning, synes at være kommet fra Øst (rimeligvis Sydvestrusland), og først er kommet til Øerne, kommer den nye Indvandring som en Bølge fra Syd og skyller op over Jylland. Det er aabenbart et Landfolk, de lader sig i det mindste i første Omgang standse af Limfjorden og vel ogsaa af Bælterne. Det er ogsaa Agerbrugere, men efter den Hurtighed, hvormed de breder sig, og efter de Egne, de aabenbart i første Omgang foretrækker, maa man sikkert tænke sig, at de mere lagde Vægten paa Kvægholdet end paa selve Jorddyrkningen. Maaske fører de Hesten med sig. Den næsten fuldkomne Mangel paa Bopladsfund fra disse Folk tyder i samme Retning. De har aabenbart ikke boet saa mange Aar paa et Sted, at de har faaet Tid til at afsætte saa tykke Lag, at de nu kan erkendes, især ikke i den første Tid. Det, man bedst erkender deres Ankomst paa, er deres Grave. Mens de allerede boende Folk har udviklet deres Grave til mægtige Fællesgrave, kommer nu pludselig Enkeltgrave og med et helt nyt Gravudstyr. Mens Jættestuefolket som de fredelige Folk, de var, ofte blev gravlagt med deres Arbejdsøkser, saa er det altid i disse nye Grave en Stridsøkse (Stenøkse), man faar med sig, og det turde sikkert være et Bevis paa, at denne anden Indvandring ikke gik saa fredeligt af som den første. Ser vi paa Bokredsen i Krejbjerg Sogn, viser Fundene tydeligt disse nye Folks Ankomst, men først maa lige fortælles lidt om disse Enkeltgrave.

Det første, der springer en i Øjnene, er den Pietet, som disse nye Folk viser over for deres Fjenders Grave. Mens man dog skulde vente at finde en vis Ærbødighed for de døde hos et Folk som Jættestuefolket med deres mægtige, næsten uforgængelige Grave, saa ser man ofte, at Jættestuefolket tømmer en hel Jættestue for dens Indhold af Skeletter og Gravgoods — smider det hele hen i et Hjørne eller helt uden for Gravkammeret for at skaffe

Plads til deres egne døde. Dette gør de nye Folk aldrig. De benytter nok de gamle Grave, men de lader altid smukt de, der allerede ligger der, ligge i Fred. Det almindeligste er, at disse nye Folk graver ned i de gamle Høje fra oven uden at berøre det allerede eksisterende Gravkammer og gravsætter deres døde i Midten af Højen over det gamle Gravkammer, og næsten aldrig mere end en Mand i hver Grav. Efter den Plads, Gravene indtager i Højene, har man delt dem i 4 Grupper: I Undergrave: Grave under Jordoverfladen og dækket af Høj. Højen maa da være opkastet over denne Grav, og man kalder ogsaa Graven for Centralgraven eller Primærgraven. II Bundgrav: Grav over en Undergrav eller lagt paa Jordoverfladen og Høj kastet op om den. Bundgraven kan altsaa enten være en primær Grav eller en sekundær Grav. III Overgrav: Graven, lagt midt i Højen over en anden Grav, er altid en sekundær Grav. IV Øverste Grav: Graven, lagt i det øverste af Højen over en Overgrav, er altsaa ogsaa altid en sekundær Grav.

I den ældre Enkeltgravstid er som før nævnt Gravgodset næsten altid en Stridsøkse. I yngre Tid skifter det, og det almindeligste Gravudstyr bliver nu Flintedolken eller Flintespydet, en tydelig Paavirkning af Bronzen, som nu nærmer sig Danmarks Grænser.

Ser vi paa de enkelte Bokredse i Krejbjerg Sogn, er Udviklingen klar. Ved Humlegaard har vi 1 Bundgrav med Stridsøkse og yngre Dolk og 3 Dolkegrave, altsaa tydeligt fra den yngre Tid. Bokredsen er aabenbart ved at miste i Betydning.

I Ginderup: 1 Grav med Stridsøkse, 1 med Dolk, 1 med Spyd og de 13 saakaldte Fattigmandsgrave.

I Krejbjerg Bokreds: 3 Bundgrave med Køller, 1 Bundgrav med Dolk, 1 med Stridsøkse, 1 Overgrav med Dolk og i Jættestuen en Dolk.

Tyngdepunktet bliver aabenbart nu flyttet fra Ginde-

rup, hvor de fleste Jættestuer fandtes, og til Krejbjerg, hvor nu de fleste Enkeltgrave findes. Overtallet af Bundgrave og Undergrave (maa rimeligvis fortolkes som Primærgrave), kunde tyde paa, at der ikke har været mange gamle Høje, som Enkeltgravsfolket kunde benytte, altsaa med andre Ord, at Bebyggelsen af Jættestuefolket ikke har været særlig stærk. Hertil maa dog bemærkes, at i en Del af de Høje, hvorpaa der ingen Oplysninger gives om Fund, har man i Toppen fundet Huller fyldt med store Sten, ofte flere Læs; det er muligvis Rester af Overgrave eller Øverstegrave. Grunden til, at Krejbjergbokredsen nu foretrækkes, kan maaske være den, at her, trods Skov, alligevel var bedre Græsgange til Kvæget end de andre Steder, Kvægavlen var jo det vigtigste for Enkeltgravsfolket.

Hellekisterne og Stenkisterne skal rimeligvis tydes som Minder fra en ny, men mindre Indvandring. Enkeltgravsfolket faar Hjælp fra deres Frænder fra Odereggen, denne Gang over Østdanmark, og hermed er det ude med Jættestuefolket. Man kan selvfølgelig ikke drage saa vidtgaaende Slutninger af de faa Fund i Krejbjerg, men Forholdene i hele Danmark tyder paa, at Jættestuefolkets Tid nu er forbi. Deres Kultur havde haft sin Blomstring og var i Forfald, inden Enkeltgravsfolket kom; Enkeltgravsfolket gjorde Ende paa den, og hermed nærmer Stenalderens Slutning sig.

Skal man ganske kort gøre op for hele Stenalderen, maa Resultatet blive følgende for Krejbjergs Vedkommende: Omkring Aar 4000 f. Kr., eller maaske lidt senere, Bebyggelse af Ertebøllefolket to Steder, nemlig Humlegaard og Ginderup. Mellem 3000 og 2500 f. Kr., eller lidt senere, Indvandring af Agerbrugere til Humlegaard og Ginderup, samt Oprettelsen af den nye Bokreds i Krejbjerg. Omkring Aar 2000 f. Kr. en ny ikke fredelig Indvandring af Enkeltgravsfolket i alle 3 Bokredse, og

efterhaanden Undertvingelse af Ertebøllefolket og Jættestuefolket.

Resultatet omkr. Aar 1500 f. Kr. ved Stenalderens Slutning bliver da, at der i Krejbjerg findes en Bebyggelse af Sejrherrer (Enkeltgravsfolk) og undertvungne (Ertebøllefolk og Jættestuefolk). Det er jo ogsaa netop denne Deling i en Herskerklasse og en Underklasse, vi finder i det næste store Afsnit af Danmarks Oldtid: Bronzealderen.

Det kan være vanskeligt at sige, hvor i Virkeligheden Stenalderen hører op, og Bronzealderen begynder. Selv om Overgangen til at bruge Metal i Stedet for Sten er et stort Kulturskifte, saa findes der intet Brud, der sker ingen Indvandring, kun en jævn Gliden over til noget nyt, samtidig med at man stadig holder ved det gamle, d. v. s., man finder Bronzeredskaber og Vaaben i den sidste Del af Stenalderen, og man finder Stenredskaber og ogsaa Stenvaaben langt ned i Bronzealderen. Der er dog god Mening i at sætte Bronzealderens Begyndelse til omkring Aar 1500 f. Kr. I de sidste Par Hundrede Aar før denne Tid trækker Befolkningslejringen sig i Lave. Enkeltgravsfolket vinder endeligt Overtaget, og der skabes rimeligvis igen Ro og Orden.

Saa staar da Danmark omkring Aar 1500 f. Kr. parat til at modtage det nye med en ung kraftig Herskerklasse med Udviklingsmuligheder og med en Haandværkerstand til Raadighed, som gennem flere 1000 Aars Arbejde med Flinten havde opøvet sig til stor haandværksmæssig Snilde. Intet Under, at Bronzealderkulturen intet andet Sted i Europa naar en Højde som netop her i Danmark til Trods for, at vi maatte skaffe os Materialet udefra. Det er da med det samme givet, at der maa udvikle sig en rig Handelsvirksomhed, det blev Herskerklassens Sag — og visse Ting tyder paa, at Handelen netop i den følgende Tid indtager en førende Plads paa Agerbrugets

Bekostning (Mangelen paa Boplads). Vi saa jo ogsaa i Stenalderen, at Enkeltgravsfolkets Indvandring ikke betød noget Plus for Agerbruget, og da Enkeltgravsfolket bliver de herskende i den følgende Tid, er det vel ogsaa kun rimeligt, at dette Forhold stadig spores.

Før jeg gaar over til at omtale Krejbjergs Bebyggelse i Bronzealderen, skal jeg gøre nogle Bemærkninger til Bronzealderkortet. Saa godt som alle de Numre, der er paategnet dette Kort, er Høje. Ved en Del af disse Punkter er der tillige sat et Kryds, det betyder, at der her er gjort Bronzealderfund. Resten af Højene er ikke undersøgte. Fundene fordeler sig saaledes:

Krejbjerg: 82 b, 88, 93, 119, 120, 121, 122, 130, 138. I alt 9 Fund. Ginderup: 25, 39 a, 110, 136, 152, 153, 156, 162, 174. I alt 9 Fund. Humlegaard: ingen Fund.

Skulde man bygge alene paa Fundene, maatte man opgøre Resultatet saaledes, at Bokredsen ved Humlegaard nu er forladt, og Bokredsene i Krejbjerg og Ginderup er lige stærke. Jeg tror dog, dette Resultat siger for lidt, og Fejlen er, at Fundene er for faa og tilfældige, de er ikke Resultatet af en planmæssig Undersøgelse. Kan man da bruge de uundersøgte Høje med nogen Sikkerhed? Bygge noget bestemt paa de ikke undersøgte Høje kan man selvfølgelig ikke, men jeg mener dog, at man har Lov til at udlede visse store Træk og Linjer ud fra disse Høje. Jeg skal nærmere begrunde hvorfor.

Det er saaledes med de danske Gravhøje, at de er bygget dels i yngre Stenalder og dels i Bronzealderen, men meget faa i Jernalderen. Paa de to Kort over henholdsvis Stenalder og Bronzealder er afsat alle Høje i Krejbjerg, og Spørgsmaalet er da, om Fordelingen paa de to Kort er rigtig. Her maa da først gøres opmærksom paa, at man i Almindelighed er enig om, at den største Part af Danmarks Gravhøje er bygget i Bronzealderen, saa rent tal-mæssigt kan der ikke rettes nogen Indvending mod For-

delingen. For det andet kan der af den øvede i Højenes rent ydre Opbygning skelnes mellem de to Tidsafsnits Høje. Fordelingen her er foretaget af Marinus Refffsgaard, Braarup. Endelig kan nævnes, at de fleste af de paa Stenalderkortet opførte Høje var bestemte. Der kan ogsaa peges paa de mange Bundgrave fra yngre Stenalder. Enkeltgravsfolket brugte som før nævnt for det meste allerede eksisterende Høje og anlagde deres Grave som Overgrave og Øverstegrave. Rigeligheden af Bundgrave kunde altsaa tyde paa, at der ikke var mange Høje, da Enkeltgravsfolket kom.

Selv om man altsaa ikke i Enkeltheder kan stole paa

Kortet, mener jeg, at ovenstaaende viser, at det i store Træk er rigtigt, og det er jo kun de store Træk, vi her har Brug for.

Kortet synes altsaa at sige, at Bokredsen ved Humlegaard er, om ikke forladt, saa dog stærkt reduceret. Dette kunde synes underligt, da der netop her skulde være gode Muligheder for Skibsfart. Mangelen paa Høje er dog ikke til at komme uden om, Bokredsen bliver forladt. Der kan gives den Forklaring, at Handelen her ind gennem Lysen Bredning er gaaet til den anden Side op gennem Harre Nor. Her i Sognene Vile og Nautrup findes nemlig en rig Bronzealderbebyggelse. Dette kan vel forklare noget, men ikke alt. Paa den anden Side har Bokredsen i Ginderup et stort Opsving, mere end Krejbjerg Bokredsen har. Hvorfor? Det kan ikke være af Hensyn til Landbruget. Bokredsen i Krejbjerg i Jættestuetiden viser, at de nok kunde dyrke denne Jord. Jorden her er bedre end Jorden i Ginderup, og selv om der vel nok har været tættere Skov i Krejbjerg end i Ginderup, saa kunde Skoven med de Redskaber, de nu havde, ikke virke afskrækkende. Nej, Forklaringen maa sikkert være en anden, nemlig Handelen. Af et Kort over hele Jyllands Bebyggelse vil det ses, at Bebyggelsen i Jylland væsentlig samler sig i to Omraader, nemlig ved Vandskellet paa Grænsen mellem Morænelandet mod Øst og Hedefladerne mod Vest, altsaa paa de Steder, hvor Vandløb og Skov lagde de færreste Hindringer i Vejen for Samfærdsel. Sammenholdt med det, vi kan vide om Handelens Opsving, viser det, at her gik en af Handelsruterne mod Syd.

Et andet Bebyggelsesomraade er Thy, Mors og Vestalling, altsaa det vestlige Limfjordsland. I det vestlige Limfjordsland var Handelsvaren sikkert Rav. Handelen har været Søhandel, og Ruten har gaaet ud ved Thybørn, langs Jyllands Vestkyst og videre op ad Elben. Krejbjerg har altsaa haft Del i denne Søhandel, men det ene-

ste Sted, Bebyggelsen naar i Nærheden af Vand, er her i Ginderup ved Mollerup Sø. Engene mellem Søen og Fjorden er da ogsaa saa lave (3—4 Fod), at Fjorden, om de senere dannede Lag blev fjernet, den Dag i Dag vilde staa i aaben Forbindelse med Søen. Der er altsaa intet i Vejen for, at Handelen har gaaet den Vej. De havde vel ingen Rav at sælge i Krejbjerg, men man maa heller ikke tænke sig, at det var den eneste Handelsvare, selv om det nok var den vigtigste.

Egentlig behøver de mange flere Høje i Ginderup ikke absolut at betyde en tilsvarende stærk Overvægt i Bebyggelse, det vil kun Bopladsfund kunne bevise, og der er kun fundet een Bronzealderboplads i Krejbjerg (som før nævnt er Bronzealderboplads sjældne). Den ovennævnte Handel har sikkert givet (Bronzealderbokredsen) Ginderupbokredsen en Overvægt, men der er et andet Forhold, som kan have spillet ind, selv om det ikke kan bevises. Man maa jo som før nævnt ikke tænke sig, at Agerbruget helt har været lagt paa Hylden i de 1000 Aar, Bronzealderen varer, det staar bare til dels i Stampe, og vi ved meget lidt om det, da det var Underklassens Sag, mens Højene og Fundene først og fremmest giver Besked om Herskerklassen. Herskerklassen har dog sikkert ikke kunnet leve af Handelen alene, men har ogsaa nydt godt af de andres Agerbrug. Der kan altsaa godt paa den gode Jord i Krejbjerg have været en stærkere Bebyggelse end de efterladte Spor tyder paa. Endelig maa der ogsaa gøres opmærksom paa, at Bronzealderhøjene blev bygget af Overfladejord. Mulden skulde skrælles af et antageligt Stykke, for at en Høj kunde bygges, og saa var Jorden ikke meget bevendt til Agerbrug bag efter. Bronzealderhøjene i Krejbjerg Bokredsen ligger paa den allerede i Stenalderen dyrkede Jord, der maa vel saa have været Skov omkring Bokredsen. Jeg synes ikke, der er noget i Vejen for at tænke sig, at et

Folk, der kunde skabe en Kultur som den danske Bronzealderkultur, ogsaa var i Besiddelse af saa megen sund Fornuft, at de hellere byggede deres Grave af og paa den nærliggende daarlige Jord, end de ødelagde den Jord, som de selv til dels skulde leve af.

Selv med de Forbehold her er taget, maa det siges som det mest sandsynlige, at Ginderupbokredsen har Overtaget i Bronzealderen, det er ogsaa det mest naturlige, da Hovedvægten ligger paa Handelen og ikke paa Agerbruget.

Det er aabenbart den højereliggende Jord, der foretrakkes til Gravplads og vel ogsaa til Boplads. Næsten alle Højene ligger højt med vidt Udsyn; det er dog næppe saa meget for at se, som for at blive set. De vilde vel ogsaa have været mere mærkeligt, om Bronzealderfolket havde bygget saa mægtige Mindesmærker, som Gravhøjene er, paa et Sted, hvor ingen kunde se dem.

Man deler almindeligvis Bronzealderen i to Afsnit: ældre og yngre Bronzealder. Naar jeg ikke her har skelnet mellem disse to Afsnit, er Grundene flere. Det, der danner Skellet mellem ældre og yngre Bronzealder, eller rettere det, man har valgt til at danne dette Skel, er Overgangen til helt at bruge Urnegrave, og dette har selvfølgelig ikke sat Spor i Bebyggelsen. Det er gennem hele Bronzealderen det samme Folk, de samme Vilkaar og derfor ogsaa den samme Kultur, selv om der selvfølgelig finder en Udvikling Sted. Der er ingen terrænmæssige Forandringer af Betydning, heller ikke saadanne klimatiske Forandringer, at det kunde sætte tydelige Spor. Jeg har heller ikke haft Fundmaterialet til Raadighed, saa jeg derudfra kunde sætte noget Skel, men som sagt, Forandringerne har sikkert heller ikke været store.

Ligesom Stenalderen glider jævnt over i Bronzealderen uden noget Brud eller klart Skel, saaledes findes der heller ikke noget Brud mellem Bronzealderen og dens

Fortsættelse: Jernalderen. Der er dog et større Skel her, end der var mellem Stenalder og Bronzealder. Mens Bronzealderen er en rig Tid, er den første Del af Jernalderen en afgjort fattig Tid; dette skyldes flere sammenstødende Aarsager.

Almindeligt sætter man Skellet mellem Bronzealder og Jernalder ved ca. Aar 400 f. Kr. og regner saa med, at Jernalderen varer til den historiske Tids Begyndelse omkring Aar 1000 e. Kr., altsaa ca. 1400 Aar, eller endnu længere end fra den historiske Tids Begyndelse og op til vore Dage. Hele Perioden deles i 4 Afsnit, saaledes at Tiden til Kr. F. benævnes keltisk Tid, de følgende 400 Aar romersk Tid, og Tiden fra ca. 400 til ca. 800 e. Kr. benævnes germansk Tid, alt efter de forskellige Kulturpaavirkninger udefra. De sidste 200 Aar kaldes for nordisk Tid eller Vikingetiden.

I de første 400 Aar af Jernalderen er det som sagt den keltiske Paavirkning, der er den dominerende; Kelternes Hjemstavn var det sydlige og sydvestlige Tyskland. De breder sig i denne Periode over hele Mellem-europa, uden dog vist nogensinde at udstrække deres politiske Magt saa langt mod Nord som til Danmark. Betydning for Danmark faar de gennem deres kulturelle Paavirkning og maaske ikke mindst ved, at de overskærer Handelsvejene fra Syd til Nord. Gennem hele Bronzealderen havde der som før nævnt været en livlig Handel mellem Nord og Syd; denne Handel standses nu næsten helt, derfor er den første Del af Jernalderen i Danmark saa fattig. Først da vi selv lærer at udvinde Jernet og bliver selvforsynende, bliver der igen rigere Tider i Landet.

Et andet Forhold, som gjorde sit til at gøre den ældre keltiske Tid fattig, er den Klimaforværring, som indtræder ved Overgangen mellem Bronzealder og Jernalder. Vejret bliver koldere og især fugtigere. En saadan Klima-

ændring maatte faa stor Indflydelse paa et Folk, der som det danske Folk levede i nøje Tilknytning til Naturen. Fattigdommen paa Fund fra denne Tid, især i Østdanmark, kunde ogsaa tyde paa, at en Del af Befolkningen fandt Vilkaarene for daarlige og forlod Landet. At andre blev og indrettede sig efter de nye Levevilkaar, viser Fundene fra Jylland. Fundene fra Tiden 200 til 0 af Buksedragt, Stalde i Husene, Løvkniven og Leen, viser tydeligt, at det allerede den Gang gjaldt, at „Jyden han er stærk og sejt“. Kampen blev taget op og vundet.

Endnu et Forhold bør nævnes her. Stednavneforskningen regner almindeligt med, at vore ældste Stednavne stammer fra yngre keltisk Tid, og at de skyldes en Ind-

vandring. Jeg skal senere vende tilbage til Spørgsmaalet og her kun kort bemærke, at der ikke i det arkæologiske Materiale kan findes tilstrækkelig Begrundelse for den Antagelse, at der skulde være sket en Indvandring paa dette Tidspunkt.

I Krejbjerg findes ingen sikkert daterede Fund fra keltisk Tid. Dette kan ikke forundre særligt, naar man tager i Betragtning, at Fundene er faa fra hele Danmark, og det vil sikkert være forhastet straks at drage den Slutning, at Krejbjerg altsaa har været ubeboet. Mangelen paa Beviser for Bebyggelse kan dels skyldes den almindelige Fattigdom, og dels kan det skyldes, at de foreliggende Fund ikke er tilstrækkeligt undersøgte. Jeg skal her ganske kort nævne de forskellige Fund i Krejbjerg fra Jernalderen.

Fra keltisk Tid findes ingen Fund. Dog kan maaske Kortet Nr. 176 regnes til denne Tid; det er en Grav under Tuehøj. Den er dog ikke sikkert dateret.

Fra romersk Jernalder er Nr. 114 (en Grube, rimeligvis en Offergrube) og 183 (et Lerkar). Fra germansk Jernalder: Nr. 73 (Lerkar) og 93 (et Gravfund med Guld-ring).

Af de udaterede Fund er 112 en Stenlægning (Vade-Sted), 115 og 202 Brandpletter (Grave?), 116 Lerkar med brændte Ben. 129, 149 og 150 Kulturlag. 139, 140 og 141 Hustomter. 179 Volde. 182 ca. 20 Brandgrave. 204 Lerkar.

Som det vil ses, er det sikkert daterede Fundstof ikke meget oplysende og kan intet sige, hverken om Bebyggelsens Størrelse eller Sted. Interessantest er i denne Forbindelse Kulturlagene og Hustomterne, men de kan altsaa kun vise, at der har været Bebyggelse i Jernalderperioden, ikke hvornaar eller hvordan. Om de tre Hustomters Beliggenhed kan siges, at de ligger paa den høje og tørre Jord, men trukket ud til den vestlige Rand, saa der har

været vidt Udsyn over det lavere og fugtigere Neder-Ginderup. Ogsaa de tre Kulturlag ligger ud mod Randen af den højere Jord. Mon det ikke skulde betyde, at den indenfor højereliggende Jord har været dyrket, mens den lavere Jord har ligget hen som Skov? Ogsaa de øvrige Fund (114, 115, 116, 204 o.s.v.) ligger fortrinsvis trukket bort fra det indre af den gode Jord.

Man vil af Kortet endvidere se, at Bebyggelsen i Jernalderen aabenbart forlader Ginderup, som i Bronzealderen viste Tegn paa meget stærk Bebyggelse. Er min Teori om, at Bebyggelsen her i Bronzealderen skyldes Handelen rigtig, er der saadan set ikke noget mærkeligt i det, da denne Handel jo nu hører op. Et andet Forhold, som kan have arbejdet med paa Bebyggelsens Flytning til Krejbjerg, er Klimaforværringen. Dels skulde der sikkert nu med det karskere Verjlig bedre Jord til for at gøre Agerbruget virkelig lønnende, og dels breder Lyngen sig nu. Det er sikkert nu paa denne Tid, at Lyngen mange Steder faar det endelige Overtag over Skoven. Kampen havde staaet paa længe, nu kommer det daarligere Klima Lyngen til Hjælp paa samme Maade som det hjælper Bøgen til dens Sejr over de andre Skovtræer.

Jeg nævnte under Bronzealderen, at der muligvis var aabent Vand fra Limfjorden og ind til Møllerup Sø paa dette Tidspunkt, og at Tørvelagene omkring Krejbjerg altsaa skulde være yngre end Bronzealderen. Der er ikke foretaget Pollenanalyser af Mosen, saa noget sikkert kan ikke siges, men Fund Nr. 112 tyder i den Retning.

Fund Nr. 112 er som tidligere nævnt en Stenlægning — muligvis et Vadested over Engen. Man blev opmærksom paa Stenlægningen i 1930 ved Pløjning, idet en Del store Sten blev pløjet op. Ved Gravning blev flere Sten fundet, og Folk fra Nationalmuseet foretog en Undersøgelse. I ca. 1 m Dybde under Tørvelag fandt man en Stenlægning af store flade Sten. Er Bestemmelsen til

Jernalderen rigtig, maa de overliggende Tørvelag altsaa været dannet efter Jernalderen. Det maa dog bemærkes, at Stenene laa paa en Tange, som strakte sig ud i Engen, saa Tørvelagene paa begge Sider af Stenlægningen gik dybere. Antagelsen af, at det meste af Tørven omkring Krejbjerg er vokset frem efter Klimaændringen i Jernalderens Begyndelse, falder da ogsaa godt i Traad med den Vækst i vore Moser paa denne Tid, som man paa andre Steder har kunnet iagttage.

Jeg har i min Beskrivelse udelukkende benyttet arkæologisk Stof til Bevis for Bebyggelse, og derefter, naar Bebyggelsen var bevist, har jeg saa godt, jeg kunde, paavist hvorledes geologiske og klimatiske Forhold har præget og bestemt Bebyggelsen, og jeg mener, at det er den eneste farbare Vej i denne Periode af Danmarks tusindaarige Historie. Det viste sig desværre, at dette Bevismateriale tildels svigtede i den sidste Periode, Jernalderen; svigtede af to Grunde, nemlig dels fordi Materialet var for daarligt undersøgt, og dels fordi det forekom for sparsomt. Tiden vil forhaabentlig raade Bod paa begge disse Mangler, i hvert Tilfælde paa den første. Jeg har allerede paapeget, men gør det her igen, at Fundfattigheden i Jernalderen ikke behøver at betyde, at der sker en Affolkning. Fundenes Udebliven forklares let paa anden Maade; man behøver bare at tænke paa Gravskikken, paa hvor let Højene kan erkendes, mens det kan være næsten umuligt at erkende Jernaldergrave, og Hovedparten af det arkæologiske Materiale er jo netop Gravfund. Mangelen paa Rigelighed i Fund i Krejbjerg er da heller ikke noget for Krejbjerg karakteristisk, det gælder hele Landet, ja, Fund findes vel endog rigeligere i Krejbjerg end de fleste andre Steder, der er jo f. Eks. ikke mindre end tre Hustomter i Krejbjerg Sogn.

Der kunde for Jernalderens Vedkommende være Tale om et andet Bevisstof end det arkæologiske, nemlig et

sprogligt Bevisstof: Stednavnene. Stednavnene er dog for det første vanskelige at benytte med Resultat over saa lille et Omraade som et Sogn, og for det andet tror jeg, man skal være forsigtig med at bruge dem bebyggelses-historisk. Jeg har allerede nævnt, at der i Arkæologien ikke findes noget fuldgyldigt Bevis for den Indvandring, som flere Sprogmand lægger til Grund for disse Stednavne. Hvorvidt der er sket en Indvandring til Danmark omkr. Aar 200 f. Kr., faar foreløbig staa ubesvaret hen; det kan kun Arkæologien og Stednavneforskningen svare paa, men ikke som de hidtil har prøvet, hver for sig, kun ved at hjælpe hinanden. Men selv om man gaar med til en delvis Indvandring, og overvældende kan den vel ikke være, naar den ikke har sat sig dybere Spor i Arkæologien, saa vil Stednavnene jo kun give Oplysninger om den Bebyggelse, der findes der, hvor denne Indvandring fandt Sted, medens der udmærket godt kan have været tæt bebyggede Egne, hvor den nye Navnemaade ikke kom i Brug; Stednavnene vil altsaa kun give halv Besked. Man maa selvfølgelig ikke ganske se bort fra de forudgaaende 4—5000 Aar og betragte Danmarks Bebyggelse som nybegyndt omkr. Aar 200 f. Kr. Det synes jeg, man gør, naar man som H. V. Clausen i Afhandlingen „Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse“ (Hist. Aarb. 1916), fremstiller et Bebyggelseskort alene paa Grundlag af Stednavne. Han inddeler Landet i gammelt Skovland, gammelt Torpland og Landet med de gamle Stednavne, som har en af de karakteristiske Endelser, som Stednavneforskningen bygger sine Dateringer paa. Han tager her overhovedet ingen Hensyn til den Bebyggelse, som findes uden for dette snævert afgrænsede Stednavneudvalg. Af Sallings Sognavne kan f. Eks. kun Halvdelen komme ind under H. V. Clausens Udvalg; den anden Halvdel lades helt ude af Betragtning, skønt en Del af dem rent sproghistorisk kan føres tilbage til samme Tid,

som de af ham benyttede Navne. Dette vil selvsagt give et falskt Billede. Et andet Forhold kan ogsaa gøres gældende. Endelsen -bjerg i Navnet Krejbjerg hører ikke til de karakteristiske Stednavneendelser, H. V. Clausen kan derfor ikke bruge Navnet, og Krejbjerg faar saa paa hans Kort Betegnelsen: Skovland, og det paa Trods af, at Krejbjerg har været bebygget i de 3—4000 Aar, der ligger umiddelbart før den her omtalte Periode. Ogsaa Sognet Nautrup betegnes som værende Skovland, skønt Stedet her i Bronzealderen synes at være ikke blot tæt, men ogsaa overordentlig rigt bebygget (faa Steder i Danmark er der fundet saa meget Ringguld som her). Selv om man tager tilbørligt Hensyn til Bebyggelsesforskydninger ved Klimaændringer omkring Aar 400 f. Kr., er en saadan Udvikling dog vist utænkelig; Eksemplet Krejbjerg synes da ogsaa at modbevise det.

Endnu et Forhold kan anføres. Som det vil ses af min Kortskitse, findes der flere Stednavne i Krejbjerg Sogn. I Udkanten af Sognet ligger Bebyggelserne Buksager, Ginderup og Nørreandrup. Intet i disse Navnes Form forbyder, at man betragter dem som Stednavne med karakteristiske Stednavneendelser, -torp og -ager. Er denne Bestemmelse rigtig, skulde de være dannet omkring Aar 1000. Jeg gjorde opmærksom paa i min Indledning, at Bebyggelsen i Krejbjerg paa et vist Tidspunkt (maaske omkr. Kr. F.) synes at samle sig paa den gode Jord i selve Krejbjerg, for derfra igen senere at brede sig ud over den daarligere Jord. At disse Nybebyggelser, i hvert Fald for Buksagers og Ginderups Vedkommende, sker fra Krejbjerg, synes jeg ikke, der er nogen Grund til at tvivle paa. For Nørre-Andrups Vedkommende kan der være større Grund til Tvivl, da Nørre-Andrup som allerede nævnt paa en Maade ikke hører med til Omraadet Krejbjerg. Det sandsynligste er dog, at ogsaa denne Nybebyggelse sker fra Krejbjerg. Var

den udgaaet f. Eks. fra Oddense, vilde man vel ikke anbringe Gaardene helt nede ved Gedbæk paa den Ende af Marken, der ligger fjernest fra Moderbygden. Det, at Gaardene ligger helt ned mod Gedbæk, mens et bredt Bælte mellem Nørre-Andrup og Oddense lades ubebygget, tyder dog paa, at Krejbjerg er Moderbygden. Har Krejbjergbygden saaledes omkring Aar 1000 været saa kraftig, at det var nødvendigt at udskille ikke mindre end tre Nybebyggelser, saa kan det ikke have været det bare Skov, som H. V. Clausen vil gøre det til. Nej — der var i Krejbjerg en Bygd — maaske nok med Skov omkring, men det maa man vist tænke sig, der var omkring alle Bygder paa denne Tid.

Som det vil ses, er det ikke meget, der kan siges om Krejbjergs Bebyggelse ved Hjælp af Stednavnene. Een af Vanskelighederne er som sagt, at Omraadet er for lille til en saadan Undersøgelse, men selv om man tager hele Salling med i Undersøgelsen, vil man ikke naa stort bedre Resultat. Navnet Krejbjerg hører ikke til de Stednavne, som ad sproghistorisk Vej kan dateres til nogen bestemt Tid, og det bringer jo straks Vanskeligheder; første Gang, Krejbjerg nævnes i skriftlige Kilder, er, saa vidt jeg har kunnet efterspore, omkring Aar 1400.

Den nøjere Beskrivelse af Bebyggelsen i Krejbjerg i Tiden fra lidt før Kr. F. og til omkring Aar 1000 maa da vente, til det arkæologiske Materiale fra denne Tid bliver nøjere Undersøgt.

Som Grundlag for omstaaende Beskrivelse er først og fremmest læst Johannes Brønsted: Danmarks Oldtid. Det for Krejbjerg specielle arkæologiske Stof er taget dels fra Dr. H. Kjærs Indberetning til Nationalmuseet over jordfaste Oldtidsminder i Krejbjerg Sogn (afsluttet 1910) og dels fra M. Refsgaards Indberetning til Nationalmuseet til Supplering af Dr. H. Kjærs Indberetning. Disse Indberetninger foreligger kun i Manu-

skript og er laant paa Nationalmuseet. Af andre Kilder kan nævnes A. Jensen: Stenalderhavets Udbredelse (D. g. U., II Række, Nr. 35), „Studier over Danmarks Oldtidsbebyggelse“ af H. V. Clausen (Aarb. for nordisk Oldkyndighed 1916) samt S. Aakjærs Artikel i Hjemstavnsbogen for Viborg Amt.

Hr. Kristen Moustens Kritik av Magister H. V. Clausens „Stednavnestudier“ er fuldkommen hjemlet. Hvor fortjenstfulde end H. V. Clausens Studier er, så bygger de dog på et for snævert Grundlag. — Det er aldeles forfejlet at frakende et Navn som Krejbjerg høj Aldersmulighed og dekretere, at det dærv dækkede Omraade til sildig Tid skal have været „Skovland“. Typen -b j e r g, -b o r g hører netop til de aller ældste, der kan påvises, fuldt jævnbyrdig med -h e i m og -i n g. (At -b j e r g skifter med -b o r g seer vi ved Wibiærg, nu Viborg). Jfr. Hærnborg, nu Hindborg, Herredscentrum, åbenbart viet til Frugtbarhedsgudinden Hörn, og Ulburg, Herredscentrum, viet til Lysguden Ull. Vi har samme Element i klassiske Stednavne som Teutoburg, Aski-burg fra 1.—2. Årh. e. Kr., og det genfindes på Keltisk som -b r i g a; kelt. Langobriga i Spanien = vestjysk Longburgh (Lomborg). Se min skematiske Fremstilling av Udbredelsen av Typer som -b j e r g, -b o r g, -h e i m, -i n g og Kortetyper, „Vor Folkegruppe Gottjod“ S. 292. — En anden Type, som H. V. Clausen ikke har ænsset, er Kortetyper, — den, som jeg i vor Årbog 1915 for Løjer har kaldt „Korthornsracen“. Jfr. mit Skrift „Danske Stednavne fra Arilds Tid“. Den savnes nu tilfældigvis i Krejbjerg Sogn, men møder os strax østen-, nord- og søndenfor det i Hargæ, Vile, Lime. I Sal-ling og Fjendsherred ligger alle de vigtigere Korttypenavne på søfartsmæssig fremtrædende Punkter: Hargæ ved den dybt indskårne Hargæ Vig, Herredscentrum, eengang Sal-ling Hovedhelligdom (h a r g = Helligdomshøj); Vile paa Næsset nord for Vigen; Lime på den Halvø, der ender med

Næsset Kås (Korttypenavn); Selde ved Vigen overfor Øen Fur (Korttypenavn); Skive ved Skive Fjords Bund og Skive Ås Munding; Hald på Fjendsherreds fremspringende Halvø. Disse Punkter svarer nøje til den livlige Handelsvirksomhed, som Hr. Kristen Mousten forudsætter i Bronzealderen. — Ved Nautrup går Stednavnetype og Oldfund hver sine Veje. H. V. Clausen taxerer Typen -torp lavt med Hensyn til Aldersrang, mens Oldfundene dærimod vidner om gammel Bosættelse. Hær må man sige: hver har Ret på sin Måde. Oldfundene kan ikke iyve; der må have været gammel Bosættelse. Men på den anden Side har H. V. Clausen Ret i at sætte Torpnavnene som unge, — de optræder jo hyppig på vore Vikingeboplads i England. Hær er der ikke andet at gøre end at sige: Oldfundene viser umiskendelig gammel Bosættelse; men denne må senere være tyndet ud, og Torptypen Nautrup vidner da om en ny bosættende Indsats i yngre Tid. Hvorfra denne Indsats er kommen, kan vi også tydelig vise. Sallings to eneste Torpsogne Nautrup og Durup er Kolonier fra Morsø, hvor Torptypen er ret stærkt udbredt (5 Torpsogne), udgaaende fra Øens stærke Levbosættelse, der er kommen did fra Østdanmark. Hvad nu angår Ginderup og Andrup indenfor Krejbjerg Sogn og Spøttrup, Mollerup, Ejstrup, Nittrup tæt udenfor det, så veed vi nu fra Hr. Kristen Mousten, at det ved Ginderup forholder sig nøjagtig som ved Nautrup, blot at Ginderup ikke har opnået Sognebys Rang: der har allerede været Bosættelse i ældre Stenalder, men senere er der sket et Slip, og så har Torpbosættelsen Ginderup gjort en ny Indsats. Eller også, — den Mulighed må vi også regne med: Torpbosættelsens Foregangsmænd har bragt den gamle Bygds Navn til at gå i Glemme. Således vil det stille sig i Reglen: Arkæologiens Vidnesbyrd er det grundlæggende, Stednavnene træder kun udfyldende til. — På den anden Side, helt dødsens sikre kan vi ikke være på Oldfundenes Vidnesbyrd, et uheldigt Tilfælde kan have skyllet dem bort. Medens dærimod visse Stednavne ved deres Indhold, Plads og Rang i Landskabet hævder sig selv uden ledsagende Oldfund. Tag f. Ex. Hargæ, det nuværende Harre. Jeg sætter, at den anselige Højgruppe, jeg kender tæt ved Byen, var forsvunden etc.; alligevel vilde Navnet hævde sig: ved Indhold — „Helligdomshøje“ —, ved Plads opad det vigtige Farvand Harre Vig, ved Sognerang, ved Herredstingsteds Rang. Eller tag et hvilkensomhelst Levnavn, — Roslev,

Grinderslev, Frammerslev; siger det ikke højt og tydeligt til os: jeg tilhører Skjoldungtiden, jeg hører til et socialt og organisatorisk banebrydende Sæt Navne? — Det gælder da om på skønsom Måde at forlige Arkæologiens og Stednavnenes Vidnesbyrd. Jeg tror, at Hr. Kristen Moustens Undersøgelse viser den rette Forståelse av dette Krav.

Gudmund Schütte.

